

НАДАННЯ НЕНАЛЕЖНОЇ ЯКОСТІ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ЗАСУДЖЕНИМ, ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ У ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

PROVIDING INADEQUATE QUALITY OF MEDICAL CARE TO CONVICTS, VIOLATION OF THE RIGHTS OF CONVICTS IN A DEMOCRATIC STATE: ISSUES AND WAYS TO IMPROVE

Савченко В.А., аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Активізація розвитку кримінально-виконавчої системи є запорукою дієвого механізму реалізації ефективної діяльності органів та установ виконання покарань і погодження умов тримання засуджених із міжнародно-правовими актами. Належні охорона та захист прав засуджених в Україні потребують чіткої правової регламентації, що зумовлює необхідність комплексного наукового аналізу чинної системи правового забезпечення прав засуджених, а також визначення в ній місця права на охорону здоров'я, його реалізації та дотримання. У статті розкрито поганий стан медичного забезпечення засуджених, а також їхнього медичного супроводу; наведено аргументацію щодо надання неналежної якості медичної допомоги засудженим; зазначено про надання неналежної якості медичної допомоги засудженим, хворим на психічні розлади, а також на наркозалежність; проаналізовано та аргументовано порушення прав засуджених; доведено, що установи виконання покарань зараз перебувають в поганому стані. Конституцією України визнано людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. У цьому конституційному приписі здоров'я проголошено як цінність, як первинна та вихідна передумова життєдіяльності кожної людини. Провідна роль у проведенні соціально-медичних заходів належить саме державі, яка сприяє врегулюванню системи охорони здоров'я, що б відповідала міжнародним стандартам. Держава гарантує всім громадянам реалізацію їхніх прав у галузі охорони здоров'я. В процесі здійснення державних програм у цій сфері значна увага приділяється охороні здоров'я осіб, які утримуються під вартою та відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. У статті аналізуються та пропонуються шляхи удосконалення цього проблемного питання.

Ключові слова: охорона здоров'я, засуджений, медична допомога, право на охорону здоров'я, наркозалежність, психічні розлади, Правила Нельсона Манделі, Кримінально-виконавчий кодекс, установи виконання покарань, Конституція України, пенітенціарна реформа, МОЗ, СІЗО.

Activation of the development of the penitentiary system is the key to an effective mechanism for implementing the effective activities of penitentiary bodies and institutions and bringing the conditions of detention of convicts in line with international law. Proper protection and defense of the rights of convicts in Ukraine requires their clear legal regulation, which necessitates a comprehensive scientific analysis of the current system of legal support for the rights of convicts, as well as determining the place of the right to health care, its implementation and observance. The article analyzes the poor state of medical care for convicts, as well as their medical support, this article analyzes and argues about the inadequate quality of medical care for convicts, the inadequate quality of medical care for convicts, patients with mental disorders and drug addiction, arguments and analysis that the rights of convicts are being violated and that penitentiaries are now in poor condition. The Constitution of Ukraine recognizes a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security as the highest social value. This constitutional provision proclaims health as a value and a primary and initial precondition for the life of every human being. The leading role in conducting social and medical activities belongs to the state, which contributes to the regulation of the health care system that would meet international standards. The state guarantees all citizens the realization of their rights in the field of health care. In the implementation of state programs in this area, considerable attention is paid to the health of persons detained and serving sentences of imprisonment. The article analyzes and suggests ways to improve this issue.

Key words: health care, convict, medical care, right to health care, drug addiction, mental disorders, Nelson Mandela's Rules, Penal Code, penitentiary institutions, Constitution of Ukraine, penitentiary reform, Ministry of Health, SIZO.

Неможливо заперечити той факт, що перебування в місцях позбавлення волі дуже сильно позначається на здоров'ї та психіці людини. Складність адаптації, яка включає в себе фізіологічні, психологічні й соціально-психологічні механізми, що відрізняються від тих же механізмів у повсякденному житті, наявність режиму в тюрмі, СІЗО чи колонії, певне обмеження біологічних і духовних потреб, різка зміна сталого стереотипу життя, який вже склався в людини, що засуджена до позбавлення волі, хвилювання та емоційні перевантаження, які викликані самим фактом засудження і позбавлення волі, ускладнене лікування від вже наявної хвороби чи її загострення в умовах місць позбавлення волі, ризик отримати невиліковні чи важковиліковні хвороби, а також надання не завжди якісної та вчасної медичної й психологічної допомоги – все це впливає на стан здоров'я засуджених, на їхній психічний стан та на їхній процес ресоціалізації й відновлення їхньої правової свідомості в подальшому. Невід'ємним складником забезпечення дотримання прав та законних інтересів засуджених, без перебільшення, стратегічного напрямку діяльності держави, є створення належних умов для забезпечення реалізації права засуджених на охорону здоров'я та медичну допомогу в установах виконання

покарань (далі – УВП) [2]. І це не випадково, адже право на охорону здоров'я та медичну допомогу належить до конституційних прав людини і громадянина та закріплено у ст. 49 Конституції України, яка прямо проголошує, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [5]. Активізація розвитку кримінально-виконавчої системи є запорукою дієвого механізму реалізації ефективної діяльності органів й установ виконання покарань та погодження умов тримання засуджених з міжнародно-правовими актами. Належні охорона та захист прав засуджених в Україні потребують їх чіткої правової регламентації, що зумовлює необхідність комплексного наукового аналізу чинної системи правового забезпечення прав засуджених, а також визначення у ній місця права на охорону здоров'я, його реалізації та дотримання. Питання реформування системи охорони здоров'я завжди є актуальними для розгляду, оскільки проблеми охорони здоров'я постійно потребують свого удосконалення в умовах динамічних процесів розвитку держави з врахуванням міжнародного досвіду. Конституцією України визнано людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. У цьому конституційному приписі проголошено

здоров'я як цінність, як первинна та вихідна передумова життєдіяльності кожної людини. Провідна роль у проведенні соціально-медичних заходів належить саме державі, яка сприяє врегулюванню системи охорони здоров'я, яка б відповідала міжнародним стандартам. Держава гарантує всім громадянам реалізацію їхніх прав у галузі охорони здоров'я. У процесі здійснення державних програм у цій сфері значна увага приділяється охороні здоров'я осіб, які утримуються під вартою та відбувають покарання у вигляді позбавлення волі.

Одним із основних численних негараздів називають саме перехідний етап у запровадженні пенітенціарної реформи. Погані умови старої системи нікуди не поділися, а нова система ще не почала як слід працювати. Раніше медичний персонал підпорядковувався керівництву місць позбавлення волі, що створювало ситуації, коли лікар часто «не помічав» у засудженого слідів тортур чи побиття, щоб не псувати відносин із адміністрацією колонії. Це призводило до зловживань і корупції. На початку планувалося залучити до управління тюремними установами заклади охорони здоров'я МОЗ. Це обговорювалося на рівні законодавчої влади, але не було втілено у життя. Для безлічі медпрацівників така пропозиція була чи не єдиною передумовою триматися за складну і небезпечну (враховуючи рівень туберкульозу в тюрмах) роботу. І тут раптом виявилось, що пенсія відсунулася на багато років. Можливо, якісь проблеми могли б вирішити, як і планувалося раніше, перехід тюремної медицини під крило МОЗ. Сьогодні це загальноєвропейський тренд, який дає непогані результати. Проте без належного фінансування нічого не вийде.

Адвокат Харківської правозахисної групи В.Б. Глушченко зазначає: «У грудні я відвідував Дніпропетровський слідчий ізолятор. У цьому закладі дуже бракує лікарів і молодшого медичного персоналу. На момент візиту там працювало лише два фельдшери. Вони просто фізично не встигали обігнати весь СІЗО, щоб оглянути засуджених. Багато лікарів звільнилися з закладів системи через втрату пільг. До того ж, за новим наказом молодший медичний персонал повинен мати кваліфікацію фельдшера, а таких навчальні заклади випускають недостатньо» [5].

Станом на 1 листопада 2018 р. близько 50 тис. засуджених отримували медичну допомогу в закладах ДУ «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» [5]. Рівень цієї допомоги члени моніторингових місій іноді характеризували як катування та жорстоке поводження. Так, засудженого Д. правозахисники намагалися врятувати від такої «допомоги» і примусити керівництво колонії надати йому справжнє лікування. Але не встигли. В серпні у чоловіка почала боліти й терпнути нога, на ній з'явилися абсцеси. Спочатку поставили помилковий діагноз і лікували флегмону. Потім, коли зрозуміли, що справа в серцево-судинній недостатності та ішемії нижніх кінцівок, довго не могли знайти судинного хірурга для консультації. Почалася гангрена. Адвокат Харківської правозахисної групи Г.В. Токарев зазначав: «Його треба було негайно покласти в стаціонар, на ампутацію, а його із почорнілими пальцями натомість вивозили в суд. Останнє засідання було 2 жовтня. Він був практично у напівсвідомому стані. Цього ж дня його доправили до лікарні, де він за два дні помер. Наразі за фактом ненадання медичної допомоги відкрито кримінальне провадження».

На сьогоднішній день Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК України) ще далекий від досконалості та відповідності як нормам Конституції України, так і міжнародним стандартам поводження із засудженими. А більшість результатів наукових досліджень з удосконалення кримінально-виконавчого законодавства та практики його застосування щодо правового статусу засуджених, на жаль, і досі залишаються незатребуваними Державною пенітенціарною службою України. Всі громадяни держави мають право на охорону здоров'я, право на отримання якісної медичної допомоги, зокрема й засуджені особи.

Хоча вони й мають спеціальний статус, але право на охорону здоров'я та отримання якісної медичної допомоги, включаючи одержання первинної медичної підтримки, в них теж є. Засудженим можуть надаватись і комерційні медичні пропозиції. В місцях позбавлення волі створюються необхідні лікувально-профілактичні установи, а для зцілення засуджених, які страждають на інтенсивну форму туберкульозу, – заклади на правах лікувальних. Під час дослідження медико-правових аспектів туберкульозу у виправних установах, зокрема Львівської області, було зафіксовано більшість випадків хвороби:

- серед засуджених віком від 20 до 39 років (73%);
- серед засуджених уперше туберкульоз було виявлено у 14%;
- серед тих, хто має дві-три судимості, – у 39%;
- серед тих, хто має чотири і більше судимостей, – у 47%.

У колоніях наразі перебуває у 7 разів більше хворих, ніж на волі [5].

Для спостереження і лікування хворих на заразні хвороби в медичних частинах колоній формуються ізолятори. Лікувально-профілактична і санітарно-протиепідемічна робота в місцях позбавлення волі організовується і проводиться відповідно до законодавства про охорону здоров'я. Влада колоній повинна задовольняти необхідні медичні запити, що забезпечують службу охорони здоров'я засуджених. Засуджені до позбавлення волі повинні додержуватись власної та спільної гігієни, вимог санітарії.

Всі заклади зобов'язані мати у своєму розпорядженні хоча б одного кваліфікованого медичного працівника, який має знання в галузі психіатрії. Варто надавати належну спеціалізовану психіатричну діагностичну допомогу засудженим із психічними розладами. Таких ув'язнених, які потребують спеціалізованих знань спеціаліста, слід переводити в особливі заклади або ж у цивільні поліклініки. Тюремні поліклініки зобов'язані мати сучасне медичне обладнання, всі медичні препарати, потрібні для належного медичного догляду за прикутими до ліжка засудженими та їх лікування, а ще досить кваліфікований персонал. Як підкреслив науковець В.М. Пашков: «Актуальність поширення знань щодо правового становища суб'єктів права в охороні здоров'я не вимагає наразі спеціального обґрунтування, оскільки створення необхідних умов для їх функціонування є одним із факторів забезпечення права на життя, здоров'я громадянина» [1].

Жіночі установи зобов'язані мати особливі будівлі для догляду за вагітними жінками і породіллями. Там, де це можливо, важливо подбати про те, щоб пологи проходили не в тюремному, а в цивільному лазареті. В разі, якщо ж малюк народився у в'язниці, ця обставина не повинна згадуватись у метриці. Там, де ув'язненим матерям дозволяється залишати малюків при собі, треба передбачити створення ясел, де працював би кваліфікований персонал, куди можна поміщати малюка у періоди, коли мати не зможе турбуватись про нього.

Кожен ув'язнений повинен підлягати сучасному та якісному повноцінному медичному огляду під час його прийняття, потім – за потреби, щоб знати, чи не хворий він фізично або ж розумово. Також необхідно ізолювати в'язнів, якщо вони страждають на якусь заразну хворобу, тим паче, в період пандемії COVID-19, адже якщо немає контролю, немає планових медичних обстежень та медичних перевірок в'язнів, якісного санітарного та гігієнічного забезпечення, а також їх повної ізоляції за появи перших симптомів заразної хвороби, це сприятиме поширенню хвороби не лише серед інших засуджених, а й серед персоналу установи виконання покарань, що становить загрозу для всіх інших громадян. Потрібно також виявляти фізіологічні або ж інтелектуальні дефекти, які могли б завадити перевихованню засуджених, визначити їхню дієздатність до праці. Про фізіологічне і психологічне самопочуття ув'язнених повинен дбати лікар, який зобов'язаний щодня відвідувати всіх хворих або всіх тих, хто поскаржиться на погане самопочуття, а ще тих, на кого було звернене його особливе піклування.

Щоразу, коли лікар вважає, що тілесна або інтелектуальна рівновага в'язня була порушена, він доповідає про це директору.

Лікар повинен періодично робити інспекцію і доповідати директорові з таких питань:

- 1) чисельність, якість виготовлення й обставини роздачі їжі;
- 2) гігієна і чистота установи та осіб у ній;
- 3) санітарія, опалення, освітлення і вентиляція в установі;
- 4) придатність і чистота одягу та постільної білизни ув'язнених;
- 5) дотримання правил, що стосуються фізкультури і спорту, в випадках,

коли це не покладається на спеціальний персонал.

Директор зобов'язаний брати до уваги доповіді і поради, що надає йому лікар відповідно до правил, і, якщо він згоден з рекомендаціями, повинен негайно вжити заходів для їх втілення у життя; якщо ж ці рекомендації виходять за межі його компетенції або якщо він з ними не згоден, то директор мусить негайно подати до вищих органів як свою власну доповідь, так і рекомендації лікаря. Порядок надання особам, які позбавлені волі, медичної допомоги, організації і проведення санітарного нагляду, застосування лікувально-профілактичних заходів і залучення для цих цілей медичного персоналу санітарно-профілактичних установ охорони здоров'я визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України та центрального органу виконавчої влади. Засуджений має право звертатися за консультацією і лікуванням до установ охорони здоров'я, що мають дозвіл Міністерства охорони здоров'я України, які надають платні медичні консультації і не відносяться до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Оплата цих послуг і придбання медичних препаратів проводиться засудженим або ж його рідними і близькими за рахунок власних коштів. Консультації та амбулаторне лікування в таких випадках проходить в медичних частинах колоній поза межами місця відбування покарання під наглядом персоналу медичної частини. За потреби лікування в умовах стаціонару засуджений має право отримувати медичну допомогу. Підставою для надання аналогічної фармацевтичної допомоги є медичне ув'язнення. Режим перебування засуджених на стаціонарному лікуванні в медичних установах, не віднесених до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, визначається законодавством.

Ще однією проблемою є фінансування кримінально-виконавчих установ, точніше, брак фінансування, який вважається передумовою неуккомплектованості медичних частин установ сучасним якісним обладнанням, якісними медичними препаратами, технікою і кваліфікованим персоналом. Потрібно взяти до уваги ще один аспект. Наразі медична служба, яка працює в кримінально-виконавчих установах, здебільшого залежить від самої системи. Фактично співробітники лікарської служби підпорядковані адміністраціям кримінально-виконавчих установ. Їхня робота координується і скеровується посадовими особами кримінально-виконавчих установ. З огляду на це медичний сервіс можна вважати неефективним, адже лікарями з метою досягнення певних цілей часто маніпулюють. Медична допомога втрачає функцію підтримки засуджених і функцію зцілення їх від хвороб і набуває номенклатурного, ідейного й адміністративного забарвлення. Лікарське втручання здійснюється з метою ізоляції і приборкання незгодних з діями адміністрації або, навпаки, з метою «виявлення» прецедентів порушення режиму. Отже, бажаним є створення лікарської служби, яка не мала б підпорядкованості адміністрації кримінально-виконавчих установ. Ця медична служба зобов'язана втілити в життя планові і позапланові якісні дослідження самопочуття засуджених та їхні повні огляди. Незалежна

медична служба повинна служити тільки одній меті – відновленню гарного самопочуття хворих. Медичні співробітники не мають бути «інтегровані» в процес виконання відбування покарання. Єдине, чого мають дотримуватися медичні співробітники, це режимні вимоги, які поширюються на певного засудженого. Як казав Нельсон Мандела: «Говорять, що неможливо добре зрозуміти країну, поки не побуваєш у в'язниці цієї країни. Не слід судити про країну на підставі того, як у ній ставляться до представників вищого суспільства, судить країну, зважаючи на ставлення до тих, хто перебуває на нижчому рівні». Тому з метою подолання реальних проблем як на законодавчому, так і на структурно-організаційному рівнях, пов'язаних із регулюванням та забезпеченням права засуджених на охорону здоров'я, потрібно удосконалити фінансове й матеріально-технічне забезпечення системи охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби, а також поліпшувати умови утримання осіб, створювати в установах виконання покарань Центри охорони здоров'я і забезпечувати незалежність лікаря від керівника установи виконання покарань, що насамперед сприятиме неупередженому встановленню діагнозів та якісному наданню медичної допомоги особам, засудженим в Україні.

Право на охорону здоров'я засуджених важливо розуміти та сприймати як державний обов'язок перед людиною, прояв соціальної функції держави. Неможливо не відзначити те, що тут враховуються два важливі компоненти: медичний і державний, наявність і функціонування лікувально-профілактичних закладів та створення у межах держави умов, за яких здоров'я людини, її право на охорону здоров'я будуть цілком забезпечені. І при цьому немає значення, чи перебуває така особа в установі виконання покарань, чи ні. Адже це люди, які спочатку засуджені, але потім знов опиняються в звичному нам соціумі, виходять на волю й так само існують в повсякденному житті поряд із нами. Право будь-якої людини на якісну медичну та психологічну допомогу носить багатоаспектний характер щодо самої людини, її стану здоров'я і полягає в можливості реалізації людиною свого права на одержання такої допомоги в будь-якому разі. На нашу думку, потрібно запровадити наступні кроки, які змінять недоліки пенітенціарної системи на позитивні риси й допоможуть зменшити рецидиви серед засуджених:

– по-перше, вдосконалити пенітенціарну систему в цілому, змінити законодавчу базу та декларативний характер певних норм, що стосуються прав засуджених, також створити якісні умови в місцях відбування покарань, адже більшість з них перевантажена засудженими й являє собою застарілі споруди, які не відповідають сучасним вимогам безпеки й життєдіяльності;

– по-друге, надавати якісну та вчасну медичну й психологічну допомогу засудженим, контролювати виконання обов'язків працівниками пенітенціарних установ, окремо з працівниками проводити психологічні тренінги та бесіди задля зниження їхньої напруги й збільшення їхньої ефективності;

– по-третє, впровадити практики заохочувальних психологічних гуртків та тренінгів для засуджених у місцях позбавлення волі;

– по-четверте, впровадити систему заохочувальних періодичних психологічних консультацій засуджених на шляху їхньої ресоціалізації при виникненні негативних емоцій, думок щодо доцільності їхніх планів і намірів на подальше життя як в установі, так і після звільнення. До участі у цьому процесі необхідно обов'язково залучати волонтерів громадських організацій та психологів, які не є працівниками виправної установи, оскільки рівень довіри засуджених до таких осіб значно вищий, ніж до співробітників колонії;

– по-п'яте, здійснювати загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених;

– по-шосте, активізувати зміну негативних практик, що мали місце у сфері виконання кримінальних покарань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 245к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 10.08.2021).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. Ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.08.2021).
3. Про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. Ст. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 10.08.2021).
4. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения заключенных, Правила Нельсона Манделы : веб-сайт. URL: https://www.un.org/ru/events/mandeladay/mandela_rules.shtml (дата звернення: 11.08.2021).
5. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України, права людини : підручник / В.А. Бадира та ін. Харків : Власна книга, 2011. 368 с.
6. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі : Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 р. № 1348/5/572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14> (дата звернення: 13.08.2021).